

A 1.

Έτσι λοιπόν εφοδιασμένοι οι άνθρωποι στην αρχή κατοικούσαν διασκορπισμένοι πόλεις όμως δεν υπήρχαν· κατασπαράσσονταν λοιπόν από τα θηρία, γιατί ήταν από κάθε άποψη πιο αδύναμοι από αυτά, και οι τεχνικές γνώσεις για την ανεύρεση βέβαια της τροφής ήταν ένας καλός βοηθός τους, για τον πόλεμο όμως με τα θηρία ήταν ανεπαρκείς· γιατί δεν είχαν ακόμη την πολιτική τέχνη (=επιστήμη), της οποίας μέρος είναι η πολεμική - επιδίωκαν λοιπόν να συγκεντρώνονται και να σώζονται χτίζοντας πόλεις· οσάκις λοιπόν συναθροίζονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλο, επειδή δεν είχαν την πολιτική επιστήμη, ώστε πάλι διασκορπιζόμενοι καταστρέφονταν. Ο Δίας λοιπόν, επειδή φοβήθηκε για το γένος μας μήπως εξαφανιστεί εντελώς, στέλνει τον Ερμή να φέρει στους ανθρώπους το σεβασμό και τη δικαιοσύνη, για να εξασφαλίσουν την τάξη στις πόλεις και να είναι παράγοντες που δένουν τους ανθρώπους μεταξύ τους και τους οδηγούν όλους μαζί σε φιλικές σχέσεις.

B 1.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ...

- Στο κείμενο που έχει προηγηθεί αναφέρθηκε ότι ο Προμηθέας έκλεψε από τον Ἥφαιστο και την Αθηνά τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά (*τὴν ἔντεχον σοφίαν σὺν πυρὶ*) και τα δώρισε στους ανθρώπους. Ο άνθρωπος λοιπόν απέκτησε μερίδιο από αυτά τα θεϊκά στοιχεία (θείας μετέσχε μοίρας) και έτσι δημιουργήθηκε ένα είδος συγγενείας του με τους θεούς (δεν πρόκειται βέβαια για «συγγένεια» στην κυριολεξία, δηλαδή για κοινή καταγωγή, αλλά για «πνευματική» ή για «πολιτισμική» συγγένεια – αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις αυτές).

- Το παραπάνω μερίδιο είναι θεϊκό, επειδή α) η φωτιά και οι τεχνικές γνώσεις ανήκαν στους θεούς και μόνο αυτοί τα χρησιμοποιούσαν και β) οι άνθρωποι τα απέκτησαν με παρέμβαση θεϊκή, του Προμηθέα.

B 2.

Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής – πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμικὴ.

- Οι άνθρωποι σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αρχικά ζούσαν μεμονωμένοι και κατοικούσαν σκορπισμένοι εδώ κι εκεί. Όμως η ζωή τους κινδύνευε και από τα θηρία, που τους αφάνιζαν. Αυτή την απειλή δεν μπορούσαν να την αντιμετωπίσουν για δύο λόγους: α) ως προς τη δύναμη και τις άλλες σωματικές ικανότητες υστερούσαν από τα θηρία και β) είχαν βέβαια εργαλεία για την εξασφάλιση της τροφής, όχι όμως και κατάλληλα όπλα για την προστασία τους από τα θηρία. Αυτή την ανεπάρκεια ο Πρωταγόρας την αποδίδει στο ότι οι άνθρωποι δεν είχαν ακόμη αναπτύξει την πολιτική τέχνη (την κατάλληλη κοινωνική και πολιτική οργάνωση) και επομένως δεν είχαν ούτε την πολεμική τέχνη, για να μπορούν να αποκρούουν τις επιθέσεις των θηρίων ή να τα σκοτώνουν (η πολεμική τέχνη είναι μέρος της πολιτικής τέχνης, αφού δημιουργείται και καλλιεργείται σε οργανωμένες κοινωνίες).

- Παρατηρούμε ότι η πολιτική τέχνη, της οποίας ο Πρωταγόρας είναι δάσκαλος, παρουσιάζεται ανώτερη από την τεχνολογία: δεν επαρκούν γι' αυτήν οι τεχνικές γνώσεις και είναι μέρος της πολιτικής.

... ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφάζεσθαι κτίζοντες πόλεις ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.

- Τώρα ο Πρωταγόρας δίνει ερμηνεία στο φαινόμενο του σχηματισμού κοινωνιών και διατυπώνει τη σχετική θεωρία του. Σύμφωνα με αυτήν οι άνθρωποι, για να προστατέψουν τη ζωή τους από τον κίνδυνο των θηρίων και να εξασφαλίσουν τη σωτηρία τους από αυτά, αναγκάστηκαν να συναθροίζονται και να χτίζουν σπίτια οργανώνοντας ευρύτερους οικισμούς, όπου ζούσαν πολλοί μαζί για την άμυνά τους. Όμως προέκυπτε κάθε φορά ένα νέο πρόβλημα, που οφειλόταν και αυτό στην έλλειψη πολιτικής οργάνωσης: καθώς ζούσαν πολλοί μαζί σ' αυτούς τους πρώτους κοινωνικούς σχηματισμούς, αδικούσαν ο ένας τον άλλο· έτσι η συμβατική αυτή συμβίωση δεν είχε διάρκεια και άρχιζαν να σκορπίζουν και να σκοτώνονται πάλι από τα θηρία (έρχονταν δηλαδή και πάλι στην προηγούμενη κατάσταση).

- Αίτιο λοιπόν της δημιουργίας των πρώτων κοινωνικών σχηματισμών κατά τον Πρωταγόρα ήταν ο κίνδυνος από τα θηρία, ενώ οι άνθρωποι δεν ήταν πλασμένοι εκ φύσεως να ζουν οργανωμένοι σε πόλεις, αλλά αυτή την οργάνωση τους την επέβαλε η ανάγκη – ο φόβος των θηρίων. Επομένως, η οργάνωση των ανθρώπων σε πόλεις είναι προϊόν συμφωνίας (έγινε νόμω) και αποτελεί βιασμό της ανθρώπινης φύσης (αυτή είναι γενικά η σοφιστική άποψη).

Ζεύς οὖν δείσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.

- Επειδή οι άνθρωποι αφανίζονταν είτε μεταξύ τους είτε από τα θηρία, ο Δίας άρχισε να ανησυχεί μήπως το ανθρώπινο είδος αφανιστεί ολότελα. Γι' αυτό ως υπέρτατος ρυθμιστής των πάντων αποφασίζει να σταματήσει τον αφανισμό των ανθρώπων και να τους σώσει. Έτσι, επεμβαίνει δυναμικά και τους στέλνει την *αἰδῶ* και την *δίκην*, τα μέσα για την εξασφάλιση τάξης στο σύνολο και ομαλών σχέσεων ανάμεσα στα άτομα, ώστε να γίνει δυνατή η οργάνωση των κοινωνιών και να αναπτυχθεί παραπέρα ο πολιτισμός (αυτή η ενέργεια δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του πατέρα – Δία για τους ανθρώπους, κάτι που μας θυμίζει τη Θεία Πρόνοια της χριστιανικής θρησκείας).

- Η αναφορά της ενέργειας αυτής του Δία (της αποστολής και του μοιράσματος στους ανθρώπους των δύο δώρων του) αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά σημεία του διαλόγου (ίσως την κορύφωση του μύθου).

Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεύς, «καὶ πάντες μετεχόντων»

- Ο Δίας λοιπόν στέλνει τον Ερμή να μοιράσει τα δύο δώρα του στους ανθρώπους. Και ο Ερμής προβληματίζεται ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα τα μοιράσει· έτσι, ρωτάει το Δία αν πρέπει να τα μοιράσει μόνο σε λίγους, όπως έχει γίνει στο παρελθόν με τις τέχνες, ή να τα μοιράσει σε όλους τους ανθρώπους. Μάλιστα, υπενθυμίζει και τον τρόπο με τον οποίο έχει γίνει η μοιρασιά, σαν να μην ήξερε ή σαν να μη θυμόταν ο Δίας, και αυτό δημιουργεί μιαν ατμόσφαιρα θυμηδίας. Σύμφωνα με τα λόγια του Ερμή οι τέχνες έχουν μοιραστεί στο παρελθόν μόνο σε λίγους, δηλαδή σε όσους ήταν αρκετοί να ικανοποιήσουν ο καθένας με την τέχνη πολλούς άλλους (δε διευκρινίζει ο Ερμής από ποιον έχουν μοιραστεί οι τέχνες - υποθέτουμε ότι εννοεί τον Προμηθέα, του οποίου όμως το όνομα αποφεύγει να εκστομίσει μπροστά στο Δία). Τώρα όμως, ως προς την *αἰδῶ* και τη *δίκη*, ο Δίας δίνει αυστηρή εντολή να μοιραστούν σε όλους γενικά τους ανθρώπους και όλοι να έχουν μερίδιο.

«οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γὰρ θῆς παρ' ἔμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»

Ὡς προς την αἰδῶ και τη δίκη, ο Δίας δίνει αυστηρή εντολή να μοιραστούν σε όλους γενικά τους ανθρώπους. Και στην εντολή του αυτή για την υποχρεωτική και καθολική συμμετοχή των ανθρώπων στην αἰδῶ και τη δίκη προσθέτει μια αιτιολόγηση - επιχείρημα και ένα σκληρότατο "νόμο":

✓ το επιχείρημα: δεν είναι δυνατό να συγκροτηθούν πόλεις, αν δεν συμμετέχουν όλοι στην αἰδῶ και στη δίκη (αυτές αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις και τις βάσεις για τη συγκρότηση και τη διατήρηση των πόλεων).

✓ Ο νόμος: ο Δίας επισείει τη θανατική ποινή σ' εκείνον που δε θα είναι σε θέση να έχει μερίδιο στην αἰδῶ και στη δίκη, που δε θα μπορεί να ενταχτεί στο κοινωνικό σύστημα· και υπογραμμίζει την αυστηρότητα του νόμου τονίζοντας ότι ο ίδιος είναι εκείνος που τον επιβάλλει (παρ' ἔμοῦ) και προσθέτοντας μία παρομοίωση: όποιος δε θα έχει μερίδιο θα μοιάζει με αρρώστια της πόλης, θα είναι επικίνδυνος γι' αυτή και θα πρέπει να θανατωθεί για την εξυγίανσή της.

- Είναι λοιπόν απόλυτη η θέση του Δία: όλοι, χωρίς καμιά απολύτως εξαίρεση, πρέπει να συμμετέχουν στην αἰδῶ και στη δίκη· διαφορετικά, δεν είναι δυνατό να υπάρξουν πόλεις. Και με αυτή τη σκληρή εντολή κλείνει ο μύθος: καὶ νόμον γὰρ θῆς παρ' ἔμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.

Ο Πρωταγόρας απέδειξε και ότι η αρετή διδάσκεται και ότι οι άνθρωποι πιστεύουν ότι αυτή διδάσκεται σε ιδιωτικό και σε δημόσιο επίπεδο. Επιπλέον απέδειξε παραπάνω ότι είναι αναγκαίο να έχουν την πολιτική αρετή (δηλαδή δικαιοσύνη, σωφροσύνη, οσιότητα) όλοι χωρίς εξαίρεση, για να υπάρχει πόλη. Όποιος δε μετέχει στην αρετή θα πρέπει να εκδιώκεται από την πόλη ή να θανατώνεται. Θα ήταν λοιπόν παράλογο κάποιος μεγάλος πολιτικός να μη διδάσκει την αρετή στα παιδιά του, με κίνδυνο αυτά να εξοριστούν ή να θανατωθούν.

- Παρατηρούμε ότι επανέρχεται ο Πρωταγόρας στη θανάτωση όσων δεν έχουν συμμετοχή στη αρετή. Όμως εδώ προστίθενται στο θάνατο και άλλες ποινές, βαρύτερες: ο θάνατος ήταν βέβαια «η εσχάτη των ποινών», όπως και στην εποχή μας, όμως και η εξορία για τον αρχαίο ως πολίτη είναι και αυτή, πέρα από την ατίμωση, μια μορφή θανάτου, αφού η ζωή του πολίτη μπορεί να νοηθεί μόνο στο πλαίσιο της πόλης. Αλλά και η δήμευση της περιουσίας ή η κατεδάφιση του σπιτιού, που θα ανάγκαζαν τον πολίτη να περιφέρεται ανέστιος και πένης, ήταν όχι μόνο οδυνηρές οικονομικά, αλλά, κυρίως, πέρα για πέρα ταπεινωτικές για έναν πολίτη (υπάρχει και η άποψη ότι με τη φράση οἰκων ἀνατροπαί νοείται το ξεθεμελίωμα, το ξεκληρίσμα της γενιάς, που έρχεται ύστερα από μια βαριά τιμωρία, κυρίως από την εξορία της οικογένειας).

Ο Πρωταγόρας στο συλλογισμό χρησιμοποιεί το συλλογισμό ἐκ τοῦ ἐλάσσονος πρὸς τὸ μείζον: από το μικρότερο, το λιγότερο σημαντικό (ενν. από τη διδασκαλία της ανάγνωσης, των μαθηματικών κ.ά.), στο μεγαλύτερο, στο πιο σημαντικό (στη διδασκαλία της αρετής).

B 4.

Σ

Λ

Λ

Σ

Λ

B 5.

ἄγοντα

ἀγάλματα
τροφάς
βωμούς
ίκανός
μετέσχε
ὑποδέσεις
συγγένειαν, γένοιτο
ἀπόλοιτο
δείσας

Φάνης Μπλατσιώτης, Φιλολόγος

Α δίδακτο κείμενο

Γ1. Αὐτὰ, δολιχόν, ὑμῖν τὰ ναυτικά τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ
 παλαιὰ καὶ τὰ νεώτερα. Οὐκ ὀκνησάτε, ἵδοι εὐεργετῶν τῆς προ-
 σοχῆ καὶ δραστηριότητά τας, ὅς αὐτὰ ἀνεκτιμῶν βεβαίως
 δύναμιός τι ποσὴ ἐφαρτίαι τῆς αὐφάνου τῶν ἐλευθέρων
 τας, ἀτὰ καὶ ἐφαρτίαι τῆς ἐνεργείας τῆς κυριαρχίας
 τας, βίαις αἰσῶν. Διὸν, ἡλίοντες, κατὰ τῶν ὑμῶν, ἵδοι
 δεῦ εἶχαν, κυρίως, χώρα ἑλληνική, οὐκ ἔχον ναυτὰς
 καθυποτάσσων. Στὴν γὰρ, ὁπως, κανεῖς ἄλλοις δεῦ ἔχοντες,
 τέλει, ταυτῶν, ἀπὸ τῶν ὁμοίων ναυτῶν ἀποκρίθῃ βίαια
 νηκὴ δύναμι αὐφάνου, ἀλλ' ἵδοι ἵδοι τῶν ἔχοντες,
 νηκὴ ἄλλοις ἔχοντες ὁμοίως, εὐκ ἐκτετατῶν ὅς ἔχοντες
 καὶ κακῶν χυρῶν χυρῶν κατακτιμῶν ἄλλοις δεῦ
 εἶχοντες οἱ ἔχοντες. Διὸν, δεῦ τῶν αὐτῶν αὐτῶν
 τὰ ἑκτετατῶν κριτῶν ὡς ὑμῶν, αὐτῶν ἔχοντες εὐ-
 νοῦντες ἐκτετατῶν ὡς ἵδοι ἄλλοις ἔχοντες
 [...].

- Γ2. ἦν → ἔβρα
 ἔλαχιον → ἔλαττοβι
 προβχόντες → προβχωντες
 ἑλληχόντες → ἑλληχόντες
 κατεβτρεποντο → κατεβτρεπων
 παιδία → παιδα
 διαρκῆ → διαρκεις
 ἔκδυται → ἔκδυταις
 αἰδεις → αἰδεις
 ἔφυβαν → ἔφυβαν

- Γ3. @ τὰ ναυτικά → τὰ κείμενα τῶν πηγαῶν ἦν
 αὐτοῖς → ὁμοίως ἀποκρίθῃ κριτῶν ἢ
 ἀποκρίθῃ τῶν πηγαῶν ἀποκρίθῃ
 ἄλλων → γενικὴ ἀποκρίθῃ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν
 εἰ κατεβτρεποντο → ἐκτετατῶν ἀποκρίθῃ τῶν βίαιων
 ἀπὸ τῶν πηγαῶν ἔφυβαν

Όχι → επιρροή στο καταρτισμό του ζώου
από το πηκτικό συστατικό

3.

Ⓠ Μικροβιακή όξινση:

I) Ειδική πρόταση

Άλλες, γινώσκουσι, ότι έχουν δε περιποιηθούν
όπως ούκ ελάχιστοι οι προσεχόντες αὐτοῖς.

II) Ειδική ανακάλυψη

Άλλες, γινώσκουσι, περιποιηθούν όπως ούκ
ελάχιστοι της προσεχόντες αὐτοῖς.

III) Καταρτιστική πρόταση

Άλλες, γινώσκουσι, έχουν δε περιποιηθεί
όπως ούκ ελάχιστοι της προσεχόντες αὐτοῖς.